

BARÁTH MAGDOLNA

Kádár, Hruscsov, Brezsnyev

Szovjet külügyi dokumentumok a magyar pártvezetés reakciójáról Ny. Sz. Hruscsov leváltására

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága 1964. október 14-én határozatot hozott Nyikita Szergejevics Hruscsov tisztségei alóli felmentéséről és az SZKP KB Elnökségéből történt kizárásáról. A váratlan esemény nem kis meglepetéssel szolgált a testvérpártok számára, amelyek vezetői a történelekről csak post festa, október 15-én kaptak először tájékoztatást.¹

Kádár János az SZKP KB plénumának időpontjában a magyar párt- és kormányküldöttség élén Lengyelországban tartózkodott; október 15-én délben Nowa Hután érte az SZKP új vezetője, Leonyid Iljics Brezsnyev telefonhívása, amelyben utóbbi lakonikusan közölte vele Hruscsov leváltásának tényét, s ismerve Kádár Hruscsovhoz fűződő baráti viszonyát, igyekezett a magyar pártfőtítkárt megnyugtatni, hogy a magyar–szovjet kapcsolatokban nem történik változás, s a személyes barátság is változatlan marad.

A magyar vezetést Biszku Bélán keresztül ugyanaznap este Jurij Andropov KB-titkár, majd október 16-án a *Szakszervezeti Világszövetség* ülésére Budapestre érkező SZKP KB elnökségi tag, Viktor Grisin informálta. Kádár János október 16-án ezalatt a varsói szovjet nagykövettől, Averkin Arisztovtól kapott valamivel bővebb tájékoztatást.²

Kádár, akit a közlés váratlanul és minden bizonnyal hidegzuhanyként ért, ekkor még érdemben nem reagált, információ hiányában nem is reagálhatott a Brezsnyev által mondottakra. Azt azonban kérte, hogy Georgij Gyenyiszov budapesti szovjet nagykövet informálja a történelekről a magyar pártvezetés tagjait, és ő is kapjon részletesebb tájékoztatást még lengyelországi tartózkodása alatt. Kádár ezen újabb, de még mindig meglehetősen szűkszavú információk ismer-

1 Hruscsov idején szokássá vált, hogy a szovjet vezetés fontosabb – elsősorban külpolitikai vonatkozású – lépéseiről előzetesen tájékoztatta a szocialista tábor kommunista és munkáspártjainak vezetőit. Habár a döntést teljes egészében az SZKP belügyének tekintették, elhangzottak olyan vélemények is, hogy ebben az esetben is célszerű lett volna a testvérpártokkal való előzetes konzultáció, ill. tájékoztatás.

2 Emlékeztető feljegyzés az SZKP KB Elnöksége részéről az MSZMP Központi Bizottságának adott tájékoztatásokról. Magyar Országos Levéltár (= MOL) M-KS 288. f. 4/70. ó. e.

tében mondta el beszédét hazaérkezésekor a Nyugati pályaudvaron, amely egyértelmű kiállás volt Hruscsov és az általa követett politikai irányvonallal szemben.³

Kádár János számára 1956. november 4-től kezdve Moszkva volt az orientációs pont, a Szovjetunióval való szövetség volt bel- és külpolitikája alapja. Miután a szovjet vezetésben személye iránt meglévő kezdeti bizalmatlanságot sikerült eloszlatnia, a szovjet vezetés nem csupán áldását adta az általa folytatott belpolitikai kurzushoz, de a szovjet pártfőtitkárral, Nyikita Hruscsovval életre szóló barátságot is kötött.⁴ Nyilván voltak olyan kérdések, amelyekben nem értettek egyet (ezekre Kádár az új szovjet vezetőkkel történt első találkozása alkalmával utalt is), az esetleges véleménykülönbségek azonban soha nem kerül-

3 Kádár János beszédének nagyobbik részében a magyar párt- és kormányküldöttség lengyelországi látogatásával foglalkozott, s csak a beszéd végén tért ki Hruscsov leváltására. Ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „A héten sok különböző esemény történt. Voltak olyan hírek, amelyeknek nagyon örültünk, és volt olyan hír is, ami meglepett bennünket. Ezt őszintén és becsületesen meg akarom mondani. Ismeretes, hogy a Szovjetunióban a legfelsőbb vezetésben személycseré következett be. Hruscsov elvtársat, aki életkorára, nem kielégítő egészségi állapotára hivatkozva felmentését kérte, felmentették és Brezsnyev, illetve Koszigin elvtársat választották meg helyére. Az ilyesmire minden pártban és minden országban az illető párt és az illető ország döntésétől, elhatározásától függ. *Én a magam részéről úgy gondolom, hogy Hruscsov elvtársnak nagyon nagy érdemei vannak a sztálini személyi kultusz elleni harcban, és abban, hogy a béke fennmaradhatott. Ő a békéért dolgozott.* [Kiemelések az eredetiben. B. M.]

Én azt hiszem, hogy azok a magyar százezrek, akik a közelmúltban és az idén is itt, a mi hazánkban üdvözölhették és szívből üdvözölték Hruscsov elvtársat, mint a nagy Szovjetunió Kommunista Pártjának, államának, népének reprezentánsát és a béke fáradhatatlan harcosát, jól tették, és utólag sincs semmi gondolkoznivalójuk ezen. Számunkra pedig az a lényeges és döntő, hogy a *Magyar Szocialista Munkáspárt, a Magyar Népköztársaság kormányának politikai álláspontra az ismert kérdésekben, a béke, a békés egymás mellett élés kérdésében, a szocialista országok egységére való törekvésben, a nemzetközi munkásmozgalom ismert kérdéseiben egy hajszálnyit sem változott és nem fog változni ezután sem.* (Nagy taps.)

Az emberi kapcsolatok terén, emberekkel a viszony az emberektől függően különböző lehet, hiszen minden ember más. De szeretném nyomatékosan aláhúzni, hogy a magyar kommunisták, a szocializmus ügyét szívében viselő minden magyar ember – és ez a mi többségünk – mindig tisztellel, mindig szeretettel, jó elvtársi együttműködésre való készséggel találkozik és dolgozik azokkal, akik a nagy Szovjetunió Kommunista Pártját, a nagy szovjet államot, a nagy szovjet népet képviselik. (Taps.) Ők a mi népünk leghűségesebb szövetségesei, legerősebb támaszai a nemzetközi életben.

Azok a tisztelt szovjet elvtársak, akik most a vezető poszton felváltották Hruscsov elvtársat, Brezsnyev elvtárs, illetve Koszigin elvtárs, előtűnk ismert emberek, barátaink, barátság fűz velük össze bennünket, ők ugyanannak a fő politikai vonalnak ismert képviselői, munkálói voltak ez ideig is, ami mellett most a Szovjetunió Kommunista Pártja és kormánya ismét hitet tett, mondván, hogy a XX. kongresszus, a XXI., a XXII. kongresszus, a nemzetközi életben pedig a béke megőrzése, a haladás erőinek egysége vezérli őket. Ez így van, nem változott. Ez változatlanul így lesz tovább a magyar–szovjet viszonyban is.” Hazaérkezett Lengyelországból a magyar párt- és kormányküldöttség. A delegáció fogadása a Nyugati pályaudvaron. Népszabadság 1964. okt. 20. 3–4.

4 Kádár János és Ny. Sz. Hruscsov viszonyáról részletesebben ld. *Földes György*: Barátság felsőfokon. Kádár és Hruscsov. In: *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról.* Szerk. Rác Árpád. Bp. 2001. (Rubicon–Aquila-könyvek) 88–94.

tek nyilvánosságra. Kádár egyetlen egy esetben, az SZKP KB 1964. október 14-i, Hruscsov felmentéséről szóló határozatával összefüggésben vállalta a szovjet vezetéssel szembeni nyílt szembenállást.

Az SZKP KB döntésével szembeni nyilvános fellépését azonban nem csupán és nem elsősorban a megbuktatott szovjet pártfőtitkárral való személyes barátság motiválta. Kádárt a személyi változáson túl mindenekelőtt az izgatta – s ezen aggodalmának a szovjet nagykövettel folytatott beszélgetései során több alkalommal hangot is adott –, hogy változatlan marad-e a szovjet bel- és külpolitikai irányvonal. Nem zárhatta ki, hogy abban az esetben, ha a Szovjetunióban a keményebb vonal hívei kerülnek előtérbe, itthon is aktivizálódik a belső ellenzéke.

Az itt közölt dokumentumok a szovjet fél által készített feljegyzések Kádár Jánosnak és Erdélyi Károly⁵ külügyminiszter-helyettesnek (a magyar párt- és kormányküldöttség Lengyelországból történt hazatérése után) a budapesti szovjet nagykövettel, a Hruscsov leváltásával összefüggő kérdésekről folytatott beszélgetéseiről. A dokumentumok az *Orosz Föderáció Külügyminisztériumának Levéltárában*, az úgynevezett magyar referentúra iratai között találhatóak. Bár a feljegyzések témája alapján azokat inkább az SZKP KB egykori levéltárában keresnénk, a külügyi levéltárba kerülésük egyáltalán nem meglepő. A szovjet nagykövetek a második világháborút követő évektől kezdve kétféle minőségben voltak jelen: nem csupán a szovjet államot, de az SZKP-t is képviselték Magyarországon. A szovjet nagyköveteknek személyes kapcsolatot kellett tartaniuk a magyar politikai és társadalmi élet képviselőivel, s a rendszeres időközönként készített diplomáciai jelentéseken és összefoglalókon túl a magyar partnerekkel folytatott beszélgetéseikről is jelenteniük kellett. A találkozók alkalmával elhangzottakat a nagykövet vagy a beszélgetésen jelen lévő munkatársa rögzítette a nagykövet úgynevezett szolgálati naplójába, amelyet a szovjet külügyminisztériumba továbbítottak, ahonnan a fontosabb jelentések eljutottak a szovjet pártvezetéshez is.

A szovjet nagykövetek és a magyar politikusok közötti találkozókra általában valamelyik fél kezdeményezésére került sor, de előre nem egyeztetett találkozóra és beszélgetésre alkalom adódott egy-egy követségi filmvetítéskor, valamely diplomáciai misszió fogadásán, sőt esetenként a külföldre utazó vagy onnan hazaérkező párt- és kormánydelegáció repülőtéri vagy pályaudvari fogadásán is. A találkozások kezdeményezője kb. fele-fele arányban volt a szovjet nagykövet, illetve magyar partnere. Amikor a szovjet nagykövet szorgalmazta a találkozót, feljegyzésében általában a „Központtól” (a szovjet külügyminisztériumtól), illetve az SZKP KB-tól kapott utasításra hivatkozott. Ilyenkor vagy a magyar fél korábbi megkeresésére adott válasz közléséről, levél átadásáról, vagy

---

5 Erdélyi Károly (1928–1971) 1953-tól dolgozott a Külügyminisztériumban, 1956-ban követségi tanácsos Moszkvában. 1956. okt. 28-án hazatért és nov. 4-ig a kormány titkárságán dolgozott. Azt követően az 1960-as évek elejéig Kádár János referense. 1962-től külügyminiszter-helyettes, majd 1970–1971-ben az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője.

szovjet külpolitikai lépés, illetve elképzelés ismertetéséről volt szó. Az esetek túlnyomó többségében a magyar fél által kezdeményezett találkozóknek is hasonló funkciójuk volt: a szovjet nagykövetet levél vagy üzenet továbbítására kérték fel, s általában csak ennek kapcsán került sor a magyar belpolitikai, illetve gazdasági helyzet ismertetésére, külpolitikai vonatkozású kérdések felvetésére.

Amint az alábbi dokumentumokból kitűnik, Hruscsov leváltása után a nagykövettel való megbeszéléseket a magyar fél szorgalmazta: Kádár tíz nap alatt háromszor kezdeményezett találkozót Georgij Gyenyiszovval, és minden alkalommal szóba került az SZKP KB határozata és a magyar pártvezetés azzal kapcsolatos álláspontja.

A szovjet nagykövet újabb és újabb részletekkel szolgált a történekről, de Kádár számára még így sem volt teljes a kép, ezért tájékozódás végett október 20-án Moszkvába küldte Biszku Bélát és Nemes Dezsőt.⁶ Az ő hazatérésük és részletes beszámolójuk után készült el a *Magyar Szocialista Munkáspárt* Központi Bizottságának levele, amelynek Brezsnyevhez történő továbbítását október 24-i találkozásuk alkalmával kérte Kádár a szovjet nagykövettől. A levélben a magyar pártvezetés ismételten kifejezésre juttatta, hogy az SZKP döntésével igen, a döntés nyilvánosságra hozatalának módjával azonban továbbra sem értenek egyet.

Az október 24-i találkozás alkalmával említette Kádár Gyenyiszov nagykövetnek, hogy Leonyid Brezsnyevtől szovjetunióbeli látogatásra szóló meghívást kapott, amivel még november folyamán élni is kíván. A személyes találkozóra készülő Kádár azzal nyilván tisztában volt, hogy Brezsnyev nem felejtí el a Hruscsov melletti nyílt színvallást. Annak is tudatában volt azonban, hogy mind politikai, mind gazdasági megfontolásokból jó viszonyt kell ápolnia az új szovjet vezetéssel is.

Kádár szovjetunióbeli látogatását eredetileg a november 10. és 20. közötti időpontra időzítette, időközben azonban kiderült, hogy a testvérpártok a legmagasabb szinten képviseltetik magukat az októberi forradalom moszkvai ünnepségein, ezért „erkölcsi kényszerből” az előrehozott látogatás mellett döntött.

Mielőtt elutazott volna, november 2-án Kádár egy feljegyzést juttatott el a PB tagjainak, amelyben öt pontban ismertette azokat a kérdéseket (a Hruscsov leváltásával kapcsolatos magyar álláspont, a pártközi kapcsolatok, a nemzetközi munkásmozgalom kérdései, az SZKP külpolitikai irányvonalával kapcsolatos elgondolások, a magyar–szovjet kapcsolatok és együttműködés kérdései), amelyeket az új szovjet vezetéssel való találkozás alkalmával fel kívánt vetni. Az 1956. november eleji és 1957. tavaszi, személyével kapcsolatos véleménykülönbségekre visszautalva, azt is tisztázni szeretne volna, hogy az új vezetőknek vannak-e vele szemben politikai fenntartásaik, hiszen az SZKP KB Elnökségében olyan személyek kaptak helyet, akik korábban bizonyos kérdésekben vele szemben

⁶ Biszku Béla és Nemes Dezső Mihail Szuszlovval, Viktor Kirilenkóval, Borisz Ponomarjovval és L. N. Tolkunovval folytatott megbeszéléséről készült feljegyzést ld. MOL M-KS 288. f. 4/70. ő. e.

foglaltak állást. Kádár ezeknek a problémáknak a felvetését elkerülhetetlennek tartotta, még abban az esetben is, ha „most ez pillanatnyilag tovább zavarná viszonyunkat a szovjet elvtársakkal”.⁷

Kádár János és Leonyid Brezsnyev megbeszélésére a moszkvai november 7-i ünnepségeket követően, illetve november 10-én került sor. Mivel a Kádár által készített, a megtárgyalásra javasolt kérdéseket tartalmazó feljegyzést csak az első találkozó alkalmával sikerült átadni, a két párt kapcsolatait érintő érdemi eszmecsere az utóbbi találkozó alkalmával folyt. A tárgyalásokról beszámolva a Politikai Bizottság 1964. november 17-i ülésén Kádár azt mondta: a megbeszélések légköre a kényes és szubjektív kérdések felvetését is lehetővé tette. A megbeszélések során Kádár kijelentette, hogy a tisztázó eszmecsere után az MSZMP nem akar többet a kérdéssel foglalkozni. Ezt szovjet részről megnyugvással fogadták, s Brezsnyev a jó kapcsolatok változatlanóságát bizonyítandó azt is jelezte: teljesítik a 200 ezer tonna takarmány szállítására vonatkozó magyar kérést.

Nyílt önkritikára, a Nyugati pályaudvari beszédében elmondottak visszavonására azonban Kádár nem volt hajlandó. Mindazonáltal Erdélyi Károly, aki 1956. november első napjaitól jelen volt Kádár szovjetekkel folytatott szinte minden bizalmas megbeszélésén, feltehetően az első titkár tudomásával, esetleg az ő kérésére november 27-én felkereste Gyenyiszovot. A nagykövet alább közölt feljegyzése szerint hosszú beszélgetést folytatott a külügyminiszter-helyettesel, aki mindjárt az elején „szigorúan bizalmas” formában elmondta, hogy Kádárra nagyon mély benyomást gyakorolt az új szovjet pártvezetővel való találkozás. Erdélyi mintha tompítani akarta volna Kádár korábbi véleménynyilvánításainak élet, és mintha az első titkár nevében is mentegetőzött volna, amikor azt állította, hogy a PB zárt ülésén Biszku Béla, Nemes Dezső, Gáspár Sándor és Szirmai István gyakorolt nyomást Kádárra az SZKP KB októberi határozatának elítélését illetően. Az Erdélyi által elmondottaknak egyetlen egy szépséghibája, hogy annak egyetlen szava sem fedte a valóságot. Azt még nem tudjuk, mi motiválta az események ilyen utólagos beállítását, s miért éppen az Erdélyi által megnevezett négy PB-tagot tették meg „bűnbaknak”, mindenesetre ez a közlés lehetővé tette Kádár számára, hogy presztízavesztés nélkül kihátráljon korábbi állásfoglalása mögül. Erdélyi fellépése nem is maradt eredmény nélkül. Mint az itt közölt utolsó feljegyzésből kitűnik, november 28-án, az Erdélyi Károly és Gyenyiszov közötti beszélgetést követő napon a nagykövet máris közölte Kádár Jánossal a jó hírt: Leonyid Brezsnyev és Nyikolaj Podgornij elfogadták a magyarországi vadászatra szóló meghívását abból a célból, hogy megerősítsék a személyes kapcsolatokat az MSZMP KB és a magyar kormány vezetőivel. Kádár megköszönte az MSZMP iránt tanúsított figyelmet és az SZKP KB megértését, és a szovjet nagykövet tudomására hozta: lezártnak tekinti a Hruscsov-kérdést. Új fejezet kezdődött a magyar–szovjet kapcsolatok történetében.

7 MOL M-KS 288. f. 5/349. ő. e.

Dokumentumok

1.

G. A. Gyenyiszov naplójából

Szigorúan titkos
1964. október 26.

Feljegyzés az MSZMP KB első titkárával, Kádár János elvtárral
folytatott beszélgetésről⁸

1964. október 20.

Meghívására felkerestem Kádár elvtársat. A beszélgetés elején azt mondta, azért hívott, hogy részletes tájékoztatást kapjon az SZKP KB októberi ülésének eredményeiről. Arról van szó – folytatja Kádár elvtárs –, hogy L. I. Brezsnyev elvtárs röviden tájékoztatott Ny. Sz. Hruscsov elvtárs felmentésének okairól az általa betöltött funkciók alól. Ebben az időpontban én a Lengyel Népköztársaságban vidéken tartózkodtam.⁹ Természetes, hogy ez a tájékoztatás rövid és előzetes volt. Azután a varsói magyar nagykövetség fogadásán a szovjet nagykövethez, Arisztov¹⁰ elvtárhoz fordultam azzal a kéréssel, hogy beszéljen részletesebben a moszkvai eseményekről. Arisztov elvtárs mondott valamit Hruscsov elvtárs felmentésének okairól, de szintén csak röviden és nem mondta el azokat a fő kérdéseket, amelyek minket érdekelnek, mivel ehhez nem voltak meg a feltételek és az idő. Varsóból telefonon megbízta Nemes és Biszku elvtársakat, hogy tisztázzák a moszkvai eseményeket, mivel váratlanok voltak számunkra. Ön addig az időpontig, mondja Kádár elvtárs, még nem tért vissza Moszkvából, ezért Nemes elvtársnak telefonon kellett beszélnie Andropov¹¹ elvtárral. De ez a beszélgetés is rövid volt. Akkor Nemes és Biszku elvtárs a Budapestre érkező

---

8 A beszélgetésről Kádár János megbízásából Erdélyi Károly is készített egy feljegyzést. Ld. MOL M-KS 288. f. 4/70. ó. e.

9 Kádár János a magyar párt- és kormánydelegáció élén 1964. okt. 12-én utazott el Lengyelországba, ahonnan okt. 17-én érkezett vissza. Hruscsov leváltásának időpontjában a delegációval Nowa Hután tartózkodott.

10 Averkin Boriszovics Arisztov (1903–1973) 1961-től volt a Szovjetunió nagykövete a Lengyel Népköztársaságban. 1952-től 1971-ig az SZKP KB tagja, 1952–1953-ban, valamint 1955 és 1960 között az SZKP KB titkára. Ebben a minőségében járt Budapesten 1956 novemberében–decemberében és találkozott Kádár Jánossal.

11 Jurij Vlagyimirovics Andropov (1914–1984) 1954 júliusától 1957 márciusáig a Szovjetunió magyarországi nagykövete volt, majd az SZKP KB-nak azt az osztályát vezette, amely a szocialista országok kommunista és munkáspártjai közötti kapcsolattartással foglalkozott. 1962-től 1967-ig az SZKP KB titkára. Ez követően 1982-ig a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságának (KGB) elnöke. 1982-től haláláig az SZKP KB főtitkára, 1983-tól a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

Grisin¹² elvtárshoz fordultak azzal a kéréssel, hogy adjon tájékoztatást az SZKP KB októberi ülésének eredményeiről. Grisin elvtárs elmondta Nemes, Biszku, Gáspár és Brutyó elvtársnak Hruscsov elvtárs tisztségeiből történt felmentésének okait, de ugyancsak röviden.¹³ Nem volt számunkra világos, hogy az SZKP-nak az SZKP XX. és XXII. kongresszusán kidolgozott irányvonala érvényben marad-e, a korábbi marad-e az SZKP irányvonala a kínai szakadárokkal és dogmatikusokkal folytatott harcban, a korábbi marad-e a szovjet kormány külpolitikai irányvonala. Ez – hangsúlyozza Kádár elvtárs – különösen nyugtalanít minket. Ezért ma elküldtük Biszku és Nemes elvtársat Moszkvába, hogy beszéljenek az SZKP KB-ban és tisztázzák az említett kérdéseket.¹⁴ Amint látja, mondja a továbbiakban Kádár elvtárs, a Szovjetunióban zajló események nem abból a szempontból nyugtalanítanak minket, hogy kit és hogyan mentettek fel, habár ez is bizonyos érdeklődésre tart számot részünkről, hanem, hogy milyen lesz a jövőben az SZKP fő irányvonala. Az, hogy mi élteti az SZKP-t, nem csupán az SZKP belügye, hanem, amint mi gondoljuk, az egész kommunista világmozgalom ügye. Az SZKP lenini párt és óriási a tekintélye, bizonyos hatást gyakorol a kommunista pártokra, különösen a szocialista országokban. Ez a mi szerencsénk. Íme, ezért akarjuk megismerni az SZKP KB októberi ülésének minden részletét. Ezért kérem Önt – mondja Kádár elvtárs –, mondjon el nekem minél részletesebben mindent, akármennyi időt vesz is igénybe, az SZKP KB októberi plénumáról.

Azt válaszoltam Kádár elvtársnak, hogy az SZKP KB számára az ilyenfajta nyugtalanság teljesen érthető, és hogy az SZKP KB szükségesnek tartotta a baráti országok kommunista pártjai vezetőinek tájékoztatását az októberi [KB-]ülés eredményeiről, és ezzel a szovjet nagyköveteket bízta meg. De mindezekelőtt engedje meg, hogy átadjam Önnek Brezsnjev, Koszigin, Mikojan, Podgornij és Szuszlov elvtárs szívélyes üdvözetét és jókívánságait, akik azzal is megbíztak, hogy biztosítsam Önt, hogy az SZKP irányvonala Hruscsov elvtársnak tisztségei alóli felmentésével összefüggésben nem változik meg. Az SZKP fő irányvonala az SZKP XX., XXI. és XXII. kongresszusának határozatai és az SZKP új programja marad. Ami a külpolitikát és a nemzetközi kommunista mozgalmat érinti, az SZKP irányvonala ugyancsak szilárd és változatlan marad, ami kongresszusaink határozataiból, valamint az 1957-es és 1960-as moszkvai tanácskozások határozataiból következik. Nem lesz semmilyen változás a kínai kérdésben sem. Mindezt ismertetik a Pravda 1964. október 17-i vezércikkében, amelyben az SZKP KB októberi határozata jut kifejezésre.

12 V. V. Grisin (1914–1992) 1952-től 1986-ig az SZKP KB tagja, 1956 és 1967 között a szakszervezetek központi tanácsának elnöke.

13 Biszku Béla a Grissinnel folytatott beszélgetésről a Politikai Bizottság 1964. okt. 16-i ülésén adott tájékoztatást. MOL M-KS 288. f. 5/346. ő. e.

14 Biszku Béla és Nemes Dezső Moszkvában az SZKP KB nemzetközi osztályának munkatársaival találkozott, és fogadta őket Mihail Szuszlov is. A látogatásról és a megbeszélések eredményéről 1964. okt. 21-én számoltak be a Politikai Bizottságnak. (MOL M-KS 276. f. 5/347. ő. e.) A megbeszélésekről készített írásos anyagot ld. MOL 288. f. 4/70. ő. e.

Azután az SZKP KB-ban kapott instrukció szellemében kifejtettem Kádár elvtársnak az SZKP KB ülésének határozatát Ny. Sz. Hruscsov elvtársnak tisztsegei alóli felmentéséről és az SZKP KB Elnökségéből való kizárásáról az általa elkövetett hibák miatt. Kádár elvtárs, miután figyelmesen meghallgatta tájékoztatósomat, köszönetet mondott érte. Ennek kapcsán elmondta, hogy most már minden világossá vált számára és az MSZMP KB-nak sem lesz más a véleménye, mint az SZKP KB-nak. Elmondta, hogy ez év október 21-re tervezik az MSZMP KB Politikai Bizottságának ülését, október 23-ra pedig az MSZMP KB összehívását, ahol kidolgozzák véleményüket az SZKP KB októberi ülésének határozatával kapcsolatban. Meg fogják vitatni azt, amit én október 18-án, a magyar delegációnak Lengyelországból történt hazatérése után a nagygyűlésen beszédemben elmondtam.¹⁵ Nagyon örülünk, hogy az SZKP XX., XXI. és XXII. kongresszusának irányvonala és a kínai kérdésben folytatott politikája nem változik. Egyetértünk az SZKP KB határozatával Ny. Sz. Hruscsov elvtárs felmentéséről, de ez az SZKP belső ügye. A legfontosabb az, hogy a Szovjetunióban, az SZKP-ban és következésképpen az MSZMP-ben is alapvetőek maradnak az SZKP XX. és XXII. kongresszusának eszméi és az 1957-es és 1960-as moszkvai tanácskozások határozatai. Ny. Sz. Hruscsovnak funkciói alóli felmentéséről szólva azt mondta, szeretnék volna, ha említés történik a békéért folytatott harcban szerzett érdemeiről. Hruscsovot a magyar emberek 1956-os tevékenységének és a Magyar Népköztársaságnak az ellenforradalom következményei felszámolásában nyújtott segítségének pozitív oldaláról ismerik. De – mondja Kádár elvtárs – nem ez a fő kérdés.

A továbbiakban – folytatja Kádár elvtárs – szeretném tájékoztatni Önt a magyar párt- és kormánydelegáció lengyelországi utazásának eredményeiről.¹⁶ Pozitívnak értékeljük ezt az utazást. Kapcsolataink Lengyelországgal normálisan fejlődnek. Sem gazdasági, sem politikai kapcsolatainkban nem voltak súrlódások, habár egyes kérdésekben vannak viták.

Mindezekkel együtt szerettem volna egyszerűen az SZKP KB tudomására hozni a lengyel elvtársak, többek között Gomułka elvtárs egyes véleményét. A velem folytatott beszélgetésben, mondta Kádár elvtárs, bizonyos sajnálkozását fejezte ki annak kapcsán, hogy az SZKP KB nem mindig konzultál a LEMP-pel a Szovjetunió fontos külpolitikai akciói és a szocialista országok közötti viszony, valamint a kommunista mozgalom kérdéseiben. Ezt Önön keresztül már közöltem az SZKP KB-val a lengyel párt- és kormánydelegáció magyarországi látogatását követően,¹⁷ és szükségesnek tartom, hogy újra felhívjam az SZKP KB figyelmét a lengyel elvtársaknak erre az érzésére. Úgy értelmeztem a Gomułkával folytatott beszélgetésből, hangsúlyozta Kádár elvtárs, hogy a szovjet kormány-

15 A beszédben elhangzottakra vonatkozóan ld. a 3. sz. jegyzetet.

16 A Politikai Bizottságot a lengyelországi útról Kádár a testület 1964. okt. 21-i ülésén tájékoztatta. MOL M-KS 288. f. 5/347. ő. e.

17 Kádár 1963. dec. 20-án, Gyenyiszov szovjet nagykövettel folytatott beszélgetése során a külpolitikai lépések egyeztetéseiről szólva annak a véleményének adott hangot, hogy „ezeknek az információknak azonosnak kell lenniük a szocialista országok valamennyi kommunista és munkáspártja számára, hogy ne alakulhasson ki olyan érzésük: az SZKP KB egyikőjüket nagyobb, a másikat ki-

nak és az SZKP KB-nak gyakrabban kell konzultálnia a Lengyel Népköztársaság és az NDK vezető politikusaival a német problémáról.

A lengyel elvtársakat nyugtalanítja az is, hogy a NATO-országok sokoldalú atomerőt hoztak létre. Arra panaszkodnak, hogy nem kaptak tájékoztatást az SZKP KB és a szovjet kormány álláspontjáról ebben az ügyben. Úgy vélik, hogy a Szovjetunió határozottabban szembe tud szállni a sokoldalú atomerő létrehozásával, és ezért az ő (a Szovjetunió) álláspontjának ebben a kérdésben meghatározónak kell lenni.

A lengyel elvtársaknak ezekről a hangulatairól szólva Kádár elvtárs annak a véleményének adott hangot, hogy beszélni kell velük, lehet, hogy konzultációt kell folytatni a Varsói Szerződés keretei között a sokoldalú atomerő létrehozását illető közös álláspontról.¹⁸

Érdekes az a körülmény is, hangsúlyozta Kádár elvtárs, hogy a lengyelek ez év október 15-én átadták nekik a kommuniké egyeztetett tervezetét a magyar párt- és kormánydelegáció lengyelországi tartózkodásáról, ez év október 16-án reggel viszont közölték, hogy kihúzták azokat a pontokat, amelyek elítélik a kínai dogmatikusokat és a kommunista pártok decemberi tanácskozásának előkészítéséről szólnak. Kérdéseket tettünk fel ezekre vonatkozóan, de nem jutottunk egyetértésre. Gomułka ezt azzal magyarázta, hogy nem szükséges ilyen pontokról írni, mert [habár] még ellenségeink, a NATO-országok is vitatkoznak egymás között, de nem volt olyan eset, amikor a NATO két tagországa dokumentumaiban tevékenysége miatt elítélt volna egy harmadikat.

Ezen érdemes elgondolkodni, mondta Kádár elvtárs.

Zárásképpen Kádár elvtárs kérte, adjam át Brezsnyev, Koszigin, Mikojan, Podgornij és Szuszlov elvtársnak köszönetét az üdvözetért, valamint a jókívánásokért, és a maga részéről kérte, hogy adjam át szívélyes üdvözetét és azt a jókívánását, hogy legyenek nagy sikereik óriási és felelősségteljes munkájukban.

A Szovjetunió magyarországi nagykövete

G. Gyenyiszov

---

sebb mértékben tájékoztatja”. Kádár ezzel a kijelentésével Gomułka „séremlét” kívánta a szovjet vezetés tudomására hozni, aki magyarországi látogatása alkalmával arról panaszkodott Kádárnak, hogy az SZKP KB-tól nem kap megfelelő információt fontos külpolitikai lépésekről. Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rosszizszkoj Federacii (= AVP RF) f. 077. op. 46. papka 226. gy. 10.

18 Ebben az ügyben a német párt volt a kezdeményező. Az MSZMP KB Külügyi Osztályának előterjesztése szerint a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága levelet intézett az MSZMP KB-hoz, amelyben javaslatot tettek a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete ülésének összehívására Varsóba. Az 1964. nov. 27–28-ra javasolt tanácskozáson a NATO sokoldalú atomhaderejének megteremtése elleni összehangolt lépések megtárgyalása, valamint a Politikai Tanácsadó Testület által a világ összes államához intézendő felhívás szerepelt volna napirenden. A Külügyi Osztály a NSZEP javaslatának elfogadását ajánlotta a testületnek. A Politikai Bizottság egyetértve a német kezdeményezéssel, Puja Frigyet bízta meg, hogy készítse el a válaszlevél-tervezetet, a módosító javaslatokat és dolgozza ki a magyar álláspontot. A testület arról is döntött, hogy az álláspontok előzetes egyeztetése, valamint a magyar javaslatok továbbítása végett levéllel fordulnak az SZKP KB-hoz. MOL M-KS 288. f. 5/351. ő. e.

2.

G. A. Gyenyiszov naplójából

Titkos

1964. október 26.

Feljegyzés Magyarország külügyminiszter-helyettesével,
Erdélyi Károly elvtárral folytatott beszélgetésről

1964. október 20.

Találkoztam Erdélyi elvtárral, és beszélgetést folytattam vele, amelyben közölte, hogy Kádár elvtárs teljesen elégedett azzal az információval, amelyet az SZKP KB októberi plenumának eredményeiről tőlem kapott Ny. Sz. Hruscsov tisztségei alóli felmentéséről és az SZKP KB Elnökségéből történt kizárásáról. Erdélyi elvtárs ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy a Kádár elvtárs által ezt megelőzően kapott információk nem adtak választ azokra a kérdésekre, amelyek az MSZMP KB vezetését nyugtalanították. Így az MSZMP KB Politikai Bizottságát meglehetősen nyugtalanította az a kérdés: Hruscsov leváltása után nem lesz-e balos, vagyis a sztálini időszak irányába való fordulat az SZKP KB politikájában. Másodsor, nem lesz-e változás az SZKP KB politikájában a kínai szakadókkal és dogmatikusokkal való harcban, és harmadszor: nem lesz-e változás az SZKP KB-ban a kommunista pártok képviselőinek küszöbönálló tanácskozását illetően. Miután Kádár elvtárs részletes tájékoztatást kapott Öntől, hangsúlyozta Erdélyi elvtárs, felélénkült és megváltozott, miután kijelentették neki, hogy az SZKP fő irányvonalát az SZKP XX., XXI. és XXII. kongresszusának határozatai és az SZKP új programja jelentik, és az SZKP politikája a kínai szakadókkal való harcot és a világ munkásmozgalma egységéért folyó harcot illetően változatlan. Az SZKP-nak ez az irányvonala teljes egészében megfelel az MSZMP irányvonalának. Végül – mondta Erdélyi elvtárs – Kádár elvtárs szeretné folytatni azokat a közvetlen elvtársi kapcsolatokat, amelyek Ny. Sz. Hruscsoval, Brezsnyev és Koszigin elvtárral megvoltak, s ami elősegítené a pártjaink és népeink közötti kapcsolatok megerősítését és az országaink közötti kapcsolatok fejlesztését. Azt válaszoltam Erdélyi elvtárnak, hogy Kádár elvtárs álláspontja ebben a kérdésben teljesen egybeesik Brezsnyev és Koszigin elvtársak álláspontjával, és hogy a vezetőink, valamint a pártjaink és országaink közötti barátság és együttműködés fejlődni és erősödni fog.

A Szovjetunió magyarországi nagykövete

G. Gyenyiszov

3.

G. A. Gyenyiszov naplójából

Titkos

1964. október 28.

Feljegyzés az MSZMP KB első titkárával, a Minisztertanács elnökével,
Kádár János elvtárral folytatott beszélgetésről

1964. október 24.

Meghívására felkerestem Kádár elvtársat. A beszélgetés során elmondta, hogy 1964. október 23-án az MSZMP KB ülést tartott, amelyen megvitatták az SZKP KB 1964. október 14-i plénumának határozatát. Ebben a kérdésben Kádár elvtárs tartotta az előadói beszédet. Zárt ülés volt. Az ülésen csak a KB tagjai, az MSZMP KB póttagjai és a [Központi] Ellenőrző Bizottság tagjai voltak jelen.

Kádár elvtárs a továbbiakban elmondta, hogy az ülésnek teljes és pontos tájékoztatást adott az SZKP KB október 14-i üléséről, amelyen felmentették tisztségei és az SZKP KB Elnökségében viselt tagsága alól Ny. Sz. Hruscsovot. Közöltük a plénummal, hogy a kép teljesen világos és köszönjük az SZKP KB-nak a tőlük kapott alapos tájékoztatást. Vitára bocsátották az MSZMP KB-ban a KB Politikai Bizottságának az ügygel kapcsolatos értékelését. Az ülésen az előadót nem számítva 17 felszólaló volt. Az ülés résztvevői egyhangúlag hozták meg a határozatot. Az MSZMP KB ülése megállapította, hogy Ny. Sz. Hruscsovnak az SZKP KB októberi ülésén tisztségei és az SZKP KB Elnökségében viselt tagsága alól történt felmentése helyes volt, de a felmentés módját és az anyagok publikálását illetően az MSZMP KB-nak észrevételei vannak. Arról van szó – hangsúlyozta Kádár elvtárs –, hogy az SZKP-nak nagy tekintélye és befolyása van a nemzetközi kommunista mozgalomban, ezért az, hogy az SZKP KB publikált határozatából hiányzik Ny. Sz. Hruscsov felmentésének részletes indoklása, valamint az, hogy nem tettek említést érdemeiről, bizonyos reakciókat váltott ki a baráti kommunista pártokban, és ezt helyesen kell értelmezniük a mi kedves elvtársainknak az SZKP KB-ban. Az SZKP KB októberi ülése határozatára adott élénk reagálás – folytatja Kádár elvtárs – az SZKP igazi barátai részéről történik, akik viszont nem barátai, azok nyugodtan viszonyultak ezekhez az eseményekhez. Ezeket a momentumokat kifejtettük az MSZMP KB határozatában, amelyet a magyar lapok vasárnapi számában közölni fognak.¹⁹ A mi elvtársi észrevételeink, amelyek barátok [észrevételei] barátainknak, az SZKP KB Elnökségének, ki vannak fejtve az MSZMP KB zárt levelében, amelyet átadok Önnek,

19 Ülést tartott a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága. Népszabadság 1964. okt. 25. 1.

hogy haladéktalanul küldje el Brezsnyev elvtársnak.²⁰ Ezt a levelet Magyarországon sehol nem fogják megvitatni és publikálni.

Miután tisztáztuk az SZKP KB vezetésében és a szovjet kormányban végbe ment változások okait, a baráti pártoknak a kialakult helyzetben azokra adott reakcióit, az MSZMP KB kénytelen volt meghozni ezt a határozatot, és kérjük az SZKP KB-t, hogy elvtársiasan értelmezze ezt. Az MSZMP KB ülése azt is elhatározta, folytatta Kádár elvtárs, hogy szélesebb körű tájékoztatást ad a párttagoknak, amelyben nem lesz kifejtve az ebben az ügyben az SZKP KB Elnökségében, az októberi plénumon tartott vita minden részlete, de tartalmazzanak majd olyan elemeket, amelyeket feltétlenül ismerniük kell párttagjainknak. Bemutatják benne az Ny. Sz. Hruscsov által elkövetett hibákat, valamint, hogy azok milyen eredményre vezettek, az ő pozitív szolgálatait, valamint az MSZMP KB viszonyát az SZKP KB októberi ülésének határozatához. A párttagok tájékoztatásának rendjét a következőképpen állapították meg: először az MSZMP KB tagjainak segítségével instruáljuk a megyei és kerületi pártbizottságok titkárait, a megyei és kerületi titkárok pedig a maguk részéről instruálják az alapszervezeti titkárokat, akik a taggyűléseken adnak tájékoztatást. Ez az egész munka ez év novemberig le is zajlik. Mindezt úgy végezzük, hogy a pártjaink és népeink közötti őszinte és szívélyes barátságot ne tegyük tönkre. Az MSZMP és az SZKP, a magyar és a szovjet nép közötti barátság a Magyar Népköztársaság létezése alapjainak alapja. Ezért határoztuk el, hogy az MSZMP KB ülésének határozatában az SZKP KB októberi plénumának Ny. Sz. Hruscsov tisztségei alóli felmentéséről hozott teljesen helyes határozatával együtt említést teszünk Hruscsov pozitív és negatív oldalairól is. Ezt azért tesszük, hogy a magyar nép helyesen értelmezzen minket, hogy kizárjuk ennek a kérdésnek helytelen értelmezését. Népünk Ny. Sz. Hruscsovban csak a pozitívumokat látta, az SZKP viszont ismerte negatívumait is, amelyek az MSZMP KB tagjai és a magyar nép számára ismeretlenek voltak. Ebben látjuk a különbséget a Hruscsov-kérdés elbírálásában az SZKP KB-ban és az MSZMP KB-ban.

Éppen tegnap – folytatja Kádár elvtárs – beszélgettem az indiai kommunista párt főtitkárával, Dange²¹ elvtárral, és beszélgetésünkben természetesen érintettük a Hruscsov-kérdést is. Dange elvtárs azt mondta, hogy náluk nem érzékeltek Sztálin személyi kultuszát, nálunk Magyarországon, mondta Kádár elvtárs, tapasztaltuk, viszont nem érzékeltük Hruscsov személyi kultuszát. Ez azzal magyarázható, hogy nem ismerjük Hruscsov negatív oldalait. Meg kell hoznunk a határozatokat, hogy megnyugtassuk a közvéleményt, és kétségtelenül bizonyosak vagyunk abban, hogy minden elmúlik, minden a helyére kerül a legrövidebb időn belül.

20 A levél tervezetét a Politikai Bizottság 1964. okt. 21-i ülésén tárgyalta meg. A véglegesített változatot ld. MOL M-KS 288. f. 5/348. ó. e.

21 Sripad Amrit Dange: az Indiai Kommunista Párt egyik alapító tagja, 1943 és 1948 között a párt titkára, 1949-től 1976-ig főtitkára.

Október 23-án – mondja Kádár elvtárs – felhívott Brezsnyev elvtárs és kifejezésre juttatta azt a kívánságát, hogy szeretne találkozni velem. Örömmel fogadtam ezt a javaslatot és jelentést tettem róla az MSZMP KB ülésének. A KB őszinte helyesléssel fogadta. Úgy tervezzük, hogy novemberben az SZKP KB számára alkalmas bármely időpontban Moszkvába utazom. Ezt megírtam Brezsnyev elvtársnak egy személyes levélben, amelyet átnyújtok Önnek átadás végett.²² A sajtóban szeretnénk hírt adni moszkvai utazásomról – ha ezzel az SZKP KB egyetért –, ami barátságunk demonstrálása lesz.²³

Zárásképpen szerettem volna még egyszer hangsúlyozni, mondja Kádár elvtárs, hogy adja át az SZKP KB Elnökségének, hogy megjegyzéseink elvtársi észrevételek barátainknak, szívből jövők, és nincsenek bennük hátsó gondolatok. Mi teljes egészében támogatjuk az SZKP KB októberi ülésének Ny. Sz. Hruscsov felmentéséről hozott határozatát. De mindazt, ami nálunk történt, nagyon sajnálom, mert nem voltam Budapesten, ezért is vetődtek fel bizonyos nehézségek. Most mindez elmúlt, és abban, amiben kétségeink voltak, ezek a kétségek eloszlottak. Az SZKP KB-tól jó, alapos tájékoztatást kaptunk, amely kielégíti az MSZMP KB valamennyi tagját. Szubjektív szempontból a moszkvai események hátráltatják nálunk egy fontos kérdés megoldását, amelyre készültem. Az MSZMP KB első titkári és a Minisztertanács elnöke tisztségének szétválasztására készültem. Több lett a munka, és nehezebb lett nekem. Ezért már beszéltem a Politikai Bizottság tagjaival, hogy vessük fel az MSZMP KB előtt azt a kérdést, hogy az általam viselt két tisztségből az egyik alól mentsenek fel. Ennek kapcsán az MSZMP KB ülésén több elvtárs felszólalt és azt javasolta, hogy a moszkvai eseményekkel összefüggésben halasszuk el ennek a kérdésnek a vitáját. Ha nem lettek volna a moszkvai események, ez számunkra gyakorlati kérdés lett volna, de a moszkvai események után a párt- és államhatalmi posztok szétválasztása kérdésének felvetése már politikai kérdés. Ily módon (mondta tréfálkozva Kádár elvtárs) én is „megszenvedtem”, de közös hasznunkra szenvedtem.

A Szovjetunió magyarországi nagykövete

G. Gyenyiszov

²² A levelet ld. MOL M-KS 288. f. 4/70. ó. e.

²³ A párt hivatalos lapja a magyar párt- és kormánydelegáció utazásának és moszkvai tartózkodásának minden fontosabb eseményéről hírt adott. Magyar párt- és kormányküldöttség utazik Moszkvába. Népszabadság 1964. nov. 4. 1.; Elutazott a magyar párt- és kormányküldöttség Moszkvába. Népszabadság 1964. nov. 5. 1.; A magyar párt- és kormányküldöttség megérkezett Moszkvába. Népszabadság 1964. nov. 7. 3.; A moszkvai ünnepségeken részt vett küldöttségek látogatása a szovjet vezetőknél. A magyar párt- és kormánydelegáció Brezsnyev elvtársnál. Népszabadság 1964. nov. 11. 1.; Kádár János látogatása Koszigin szovjet miniszterelnöknél. Népszabadság 1964. nov. 12. 1.; Hazaindult Moszkvából a magyar párt- és kormányküldöttség. Népszabadság 1964. nov. 13. 1.; Hazaérkezett Moszkvából a magyar párt- és kormányküldöttség. Népszabadság 1964. nov. 14. 1.

4.

G. A. Gyenyiszov naplójából

Szigorúan titkos

1964. december 1.

Feljegyzés a Magyar Népköztársaság külügyminiszter-helyettesével,
Erdélyi Károly elvtárssal folytatott beszélgetésről

1964. november 27.

Meghívására felkerestem Erdélyi elvtársat, és hosszas beszélgetést folytattam vele. Először szigorúan bizalmas formában elmondta, hogy az MSZMP KB első titkárára, Kádárra nagyon nagy benyomást tett az SZKP és a szovjet kormány új vezetőivel való találkozás, amelyre a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 47. évfordulójára utazó magyar delegáció moszkvai tartózkodása alkalmával került sor.²⁴ Kádár elvtárs Brezsnyev, Koszigin és Podgornij elvtárssal folytatott beszélgetései szívélyesek és őszinték voltak. Delegációnk, folytatja Erdélyi elvtárs, emlékeztetőt nyújtott át a szovjet vezetőknek, amelyben az összes kérdést kifejtették, amelyről véleményt kívántak velük cserélni. A feljegyzésben ezek a kérdések voltak: az MSZMP KB álláspontja Hruscsov elvtárs tisztségei alóli felmentéséről; az MSZMP KB viszonya a kommunista és munkáspártok képviselői tanácskozásának küszöbönálló összehívásához; az MSZMP KB viszonya a KKP KB álláspontját illetően; az országaink közötti gazdasági együttműködés kérdései, a barátság és a személyes kapcsolatok fejlődése, valamint [szó volt] Rákosiról.²⁵ Mindezekben a kérdésekben teljes egyetértés volt az MSZMP küldöttsége és az SZKP vezetői között, és a két KB nézetei azonosak. Kádár elvtárs elégedett a tárgyalásokkal és lelkes tőlük. Arról van szó – mondta Erdélyi elvtárs –, hogy a Hruscsoval kapcsolatos események Kádár elvtárs lengyelországi látogatása alatt zajlottak le. Nem ismerte részletesen az SZKP KB októberi plénuma határozatának indítékait. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagjai, Biszku, Nemes, Gáspár és Szirmai elvtársak kidolgozták saját viszonyulásukat ehhez a határozathoz. A Politikai Bizottság zárt ülésén az SZKP KB októberi ülése határozatának elítélésével léptek fel, és erős nyomást gyakoroltak Kádár elvtársra, mind a vele folytatott telefonbeszélgetés alkalmával, amikor Lengyelországban volt, mind akkor, amikor Magyarországra történt vissza-

24 A Politikai Bizottság 1964. okt. 30-án még úgy határozott, hogy a nov. 7-i moszkvai ünnepeken Magyarországot Kállai Gyula, Nemes Dezső és Szipka József követ képviselje. Ezt a határozatot a PB nov. 3-án úgy módosította, hogy a küldöttség vezetője Kádár János legyen. (MOL M-KS 288. f. 5/349. ó. e.) A találkozóról készített feljegyzést ld. *Békés Csaba: Magyar-szovjet csúcstalálkozók, 1957–1965*. In: *Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs Kutatóintézete-Közalapítvány. Évkönyv VI. 1998*. Szerk. Litván György. Bp. 1998. 166–178.

25 A magyar fél által javasolt tárgyalási témákról szóló feljegyzést ld. *Békés Cs.: i. m. 163–166*.

térésekor fogadták. Ezzel a nyomással „megszorongatták” Kádár elvtársat és rákényszerítették, hogy felszólaljon a nagygyűlésen a lengyelországi utazás eredményeinek értékelésével, ahol az ismert sajnálatát fejezte ki Hruscsov leváltását illetően. Azonkívül, mondja Erdélyi elvtárs, megszerezték Kádár elvtárs egyetértését az MSZMP KB ülésének összehívásához, ahol szintén szükségtelen felszólalások voltak, és elküldték a pártszervezeteket helytelenül orientáló levelet a pártszervezeteknek. Miután Kádár elvtárs eligazodott Hruscsov leváltásának okaiban, sajnálja a történeteket. Ezért a Brezsnyev elvtárral folytatott beszélgetésének bocsánatkérés jellege volt azért, amit az MSZMP KB elkövetett.

Hogy mi képezi alapját Biszku, Nemes, Gáspár és Szirmai elvtársak ilyen viselkedésének, nehéz most megmondani, hangsúlyozza Erdélyi elvtárs, ugyanakkor most mindenki számára világos helytelen eljárásuk, ráadásul Gáspár elvtárs nyíltan jugoszlávbarát.

Most készítik elő az MSZMP KB ülést, amelyre ez év december 10-én kerül sor, s ahol ismét megvitatják a nemzetközi kommunista mozgalom helyzetének kérdését. Nem kizárt, hogy az ülésen módosítják a Hruscsov-kérdéshez való viszonyt is.²⁶ Kádár elvtársat most erősen nyugtalanítja ez a tény, ezért – mondta Erdélyi elvtárs – nagyon jó lenne, ha Brezsnyev és Podgornij elvtárs kedvezően viszonyulnának Kádár elvtárs meghívásához, hogy jöjjenek Magyarországra vadászni. Ez nagyon megerősítené őt.

Hiszen nem véletlenül vetődött fel emlékeztetőnkben Rákosi ügye. A Magyar Népköztársaság oktatási és kulturális miniszterhelyettese, Aczél elvtárs, valamikor azt mondta Kádár elvtársnak, hogy az értelmiség körében Rákosi Magyarországra történő visszatéréséről beszélnek, és hogy „Kádár fölé fog nyúlni”. Ez erősen lehangolta Kádár elvtársat. Ráadásul valamikor nyáron volt egy hívás az SZKP KB osztályáról arról, ellene lesz-e az MSZMP KB annak, ha Rákosi gyógykezelésre Kiszlovodszkba utazik. Kádár elvtárs akkor azt mondta, hogy adják át az SZKP KB-nak, hogy ehhez orvosi beutaló kell, miközben azt akarta értesre adni, hogy nem kell Rákosit Kiszlovodszkba engedni. Az SZKP KB osztályáról újabb hívás érkezett az MSZMP KB-ba, hogy ilyen orvosi beutalóval Rákosi rendelkezik, ami Kádár elvtársat kihozta a sodrából.²⁷ Betegesen reagált

26 Az MSZMP KB ülésére 1964. dec. 8–9–10-én került sor. A nemzetközi kérdésekről szóló napirendi pont előadója Nemes Dezső volt. A Hruscsov-kérdéshez való magyar viszonyulást illetően nem történt változás. Az eseményekre visszatekintve az előadó a következőket mondta: „Hruscsov elvtárs felmentésével kapcsolatban bennünket foglalkoztató kérdések nyílt felvetésének és megtárgyalásának célja az volt, hogy az SZKP-hoz való viszonyunkban ne legyen, ne maradjon semmi, ami kapcsolatainkat zavarhatja. Ezt teljes mértékben sikerült elérni.” MOL M-KS 288. f. 4/71. ó. e.

27 Az ügyvel kapcsolatban Barta Istvánné 1964. aug. 3-án készített feljegyzést Nemes Dezső részére. Eszerint Vlagyimir Krjucskov aug. 1-jén telefonált, s Rákosiék kiszlovodszki beutalását illetően elmondta, hogy a kirgiz orvosok valóban Kiszlovodszkot ajánlották Rákosinak. Erre való tekintettel a beutalást megkapta, és aug. 8-án el is utazott. Azt Krjucskov is ismerte, hogy Rákosi az utóbbi időben nagyon aktív volt, és olyan félelmek is voltak, hogy tudtuk nélkül esetleg egy másik ország követségéhez fordul átköltözése ügyében. MOL M-KS 288. f. 5/341. ó. e.

és arra a következtetésre jutott, hogy mindez szándékosan történik, és még azt is tanácsolta Dobi elvtársnak, hogy ne utazzon Kiszlovodszkba gyógykezelésre, nehogy Rákosival találkozzon.²⁸ Íme, zárta le Erdélyi elvtárs, mi szolgált alapjául a Rákosi-kérdésnek az emlékeztetőbe történő felvételéhez. Amikor pedig Brezsnyev elvtárs azt mondta Kádár elvtársnak, hogy az SZKP KB-nál nincs Rákosi-ügy, hogy ő az SZKP KB számára politikai hulla, akkor Kádár elvtárs megkönnyebbült, megnyugodott és azonnal vidámabb lett.

Azután a magyar elvtársak gazdasági ügyekre vonatkozó kéréseinek a szovjet elvtársak által történt támogatása végleg fellelkesítette Kádár elvtársat, és amikor a küldöttség visszatért Moszkvából, a Politikai Bizottságban azt mondta, hogy „tévedtünk a moszkvai események megítélését illetően, az SZKP KB-nak igaza volt Hruscsov leváltásában”.²⁹

A továbbiakban Erdélyi elvtárs az ország gazdaságában jelentkező néhány nehézségről beszélt. 1956-ban Magyarországnak a kapitalista országokkal szembeni eladósodása mindössze 60 millió dollár volt, ma pedig ez az eladósodás több mint 600 millió dollárra nőtt, miközben növekszenek a szocialista országokkal szembeni adósságok is. Az MSZMP KB-t most nyugtalanítja ez a körülmény és intézkedéseket dolgoz ki a helyzet kijavítására. Fokozni fogják az ellenőrzést a külkereskedelem felett, növelik a hivatalok felelősségét a terv teljesítéséért, takarékossgot vezetnek be a valutakiadásban és dolgoznak majd iparunk és a szovjet ipar nagyobb kooperációján. Az MSZMP KB reménykedik, hogy ezeknek az intézkedéseknek az eredményeképpen javul az ország gazdaságának helyzete.

A Szovjetunió magyarországi nagykövete

G. Gyenyiszov

28 Kádár a Politikai Bizottságot 1964. aug. 25-én tájékoztatta Dobi Istvánnal folytatott beszélgetéséről, ennek tartalmát azonban nem ismerjük. A testület ugyanezen az ülésen Kádár javaslatára úgy határozott, hogy Nemes Dezső adandó alkalommal közölje az SZKP KB illetékes munkatársával, hogy magyar részről helytelenítik a Dobi István kiszlovodszki üdülésével kapcsolatos át nem gondolt intézkedést. MOL M-KS 288. f. 5/342. ő. e.

29 Kádár János a Politikai Bizottságnak 1964. nov. 17-én adott tájékoztatást moszkvai megbeszéléseiről. A testület ülésén a Hruscsov-kérdéssel kapcsolatban az írásos beszámolót idézve a következőket mondta: „Moszkvai tartózkodásunk idején különféle helyről [így!] szerzett értesülés alapján megerősödött küldöttségünkben az a meggyőződés, hogy Hruscsov leváltása szükséges volt”. MOL M-KS 288. f. 5/351. ő. e.

5.

G. A. Gyenyiszov naplójából

Szigorúan titkos
1964. december 1.

Feljegyzés az MSZMP KB első titkárával, Kádár János elvtárssal
folytatott beszélgetésről

1964. november 28.

A központ megbízásából felkerestem Kádár elvtársat és átnyújtottam neki az SZKP KB levelét, amelyben a kommunista- és marxista-leninista munkáspártok szerkesztőségi tanácskozásának összehívására vonatkozó elképzeléseket fejtik ki.³⁰ Miután megismerkedett a levél tartalmával, Kádár elvtárs azt mondta, hogy az MSZMP KB véleményét úgy a szerkesztőségi tanácskozást illetően, mint a kommunista- és marxista-leninista munkáspártok általános tanácskozásának összehívásáról, az SZKP KB ismeri. Az nem változik. Mi a tanácskozások összehívása mellett vagyunk. Aktívan részt is fogunk venni rajtuk. Itt csak a szerkesztőségi tanácskozás összehívásának időpontjáról és taktikai kérdésekről van szó. Hogyan hívjuk ezt a tanácskozást – vagy a 26 kommunista párt szerkesztőségi tanácskozásának, vagy azon pártok tanácskozásának, amelyek azon részt vesznek, akkor ez már nem a 26 kommunista párt képviselőinek szerkesztőségi tanácskozása lesz, hanem valami más. Ezért mielőtt választ adnának az SZKP KB-nak, tanácskozni kell az MSZMP KB Politikai Bizottságában ezekről a taktikai kérdésekről. Másrészt ez év december 1-jén lesz az MSZMP KB Politikai Bizottságának ülése, ahol véleményt cserélünk [erről], és csütörtökön, ez év december 3-án választ adunk az SZKP KB-nak.³¹ Ez a válasz természetesen, remélem – mondta Kádár elvtárs – pozitív lesz.

A továbbiakban Kádár elvtárs kérésére tájékoztattam az SZKP KB novemberi ülésének eredményeiről, amiért köszönetét fejezte ki.

Érintve a magyar párt- és állami delegációnak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 47. évfordulóján való moszkvai részvételét, valamint megbeszéléseit az SZKP és a szovjet kormány vezetőivel, Kádár elvtárs nagyra értékelte ezeket a megbeszéléseket. A Brezsnjev elvtárssal és Podgornij elvtárssal az SZKP KB-ban és Koszigin elvtárssal a Szovjetunió Minisztertanácsában folytatott beszélgetések szívéllyessége és meghittsége barátságunk erejéről és a kölcsönös

30 A levelet ld. MOL M-KS 288. f. 5/353. ő. e.

31 A Politikai Bizottság 1964. dec. 1-jei ülésén egyetértett a kommunista- és munkáspártok nemzetközi értekezlete szerkesztőbizottsága ülésének 1965. márc. 1-jére történő összehívására vonatkozó szovjet javaslattal, de késznek mutatkoztak arra is, hogy amennyiben több oldalról olyan óhaj fogalmazódik meg, hogy a bizottság korábbi időpontban ülésezzen, képviselőiket akkor is készek elküldeni. MOL M-KS 288. f. 5/353. ő. e.

megértésről szól. Egyetlen olyan apró kérdés sincs, amely megvitatást igényelne. Csupán Hruscsov leváltása kapcsán jelentettük szovjet barátainknak elképzeléseinket, de azok is elvtársiak. A szovjet elvtársak elmagyarázták nekünk azokat az indítékokat, amelyek az SZKP KB októberi ülésén Hruscsovnak az általa betöltött tisztségek alóli felmentéséről hozott határozatának okául szolgáltak, mi teljes egészében osztottuk ezeket az indítékokat, és ma már az MSZMP KB számára a Hruscsov-kérdés nem létezik. A Moszkvából történt hazatérésem után, mondja Kádár elvtárs, jelentést tettem az MSZMP KB Politikai Bizottságának az SZKP és a szovjet kormány vezető elvtársaival folytatott megbeszéléseink eredményéről. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága nagyra értékelte ezeknek a megbeszéléseknek az eredményét. Ugyancsak kimerítettnek tekinti a Hruscsov-kérdést, és köszöni az SZKP KB-nak a pártjaink és országaink közötti kölcsönös megértést.

Közöltem Kádár elvtárrsal, hogy Brezsnyev és Podgornij elvtárs elfogadták meghívását egy-két napos magyarországi vadászatra, hogy megerősítsék a személyes kapcsolatokat az MSZMP KB és a magyar kormány vezetőivel, és ez év decemberében alkalmas időpontban realizálják ezt a meghívást.³² Kádár elvtárs szívélyes köszönetét fejezte ki azért a figyelemért, amelyet Brezsnyev és Podgornij elvtárs az MSZMP KB iránt tanúsítanak.

A Szovjetunió magyarországi nagykövete

G. Gyenyiszov

AVP RF, fond 077. opisz 47. papka 230. gyelo 8.

MAGDOLNA BARÁTH

KÁDÁR, KHRUSHCHEV AND BREZHNEV SOVIET FOREIGN POLICY DOCUMENTS ON THE REACTION OF THE HUNGARIAN PARTY LEADERSHIP TO THE DISMISSAL OF NIKITA KHRUSHCHEV

The documents published here contain notes made of conversations held by the Soviet ambassador to Hungary with János Kádár and Károly Erdélyi (Hungary's deputy foreign minister) between late October and late November 1964.

Khrushchev's dismissal at the CPSU CC meeting of 14 October 1964 came as a great surprise to the Hungarian party leadership. At the time, Kádár was in Poland, heading a Hungarian party and government delegation. After his return home, he attempted to obtain information from the ambassador about the real reasons for the Soviet party leadership's decision. During his conversations with the ambassador, Kádár made no secret of his disagreement with the means of Khrushchev's dismissal, although he also made it clear that he considered the decision itself to be the internal affair of

³² Brezsnyev és Podgornij látogatására végül csak 1965 februárjában került sor.

the Soviet party. Kádár voiced his disagreement publicly in a manner unparalleled in the Soviet camp; he also wrote a letter expressing his opinion to the new Soviet leadership. A personal friend of the dismissed leader, Kádár showed his support for Khrushchev in numerous small gestures.

Kádár was never able to develop the same kind of personal relationship with Leonid Brezhnev, Khrushchev's successor. Still, for political and economic reasons, he could not allow himself anything but a good relationship with the new Soviet leadership. While he never publicly retracted his criticism of the CPSU CC's decision, Kádár arranged for his trusted deputy foreign minister, Károly Erdélyi, to confidentially inform the Soviet ambassador of his regret for earlier statements and his desire for a good relationship with the new leadership. It was not long before Hungarian–Soviet relations were back to normal.